

Кравченко О.О., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, к.пед.н., доц., декан факультету соціальної та психологічної освіти.

Кравченко О.А., Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, к.пед.н., доц., декан факультета социального и психологического образования.

Kravchenko O., Uman State Pedagogical University, Ph.D., Associate Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education.

**ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ
ИНКЛЮЗИВНЫЙ ТУРИЗМ КАК ВИД СОЦИАЛЬНО-
ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ СТУДЕНТОВ С
ИНВАЛИДНОСТЬЮ
INCLUSIVE TOURISM AS A CASE OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL
REHABILITATION OF STUDENTS WITH DISABILITIES**

Для соціальної інтеграції осіб з інвалідністю важливе значення має здобуття як загальної, так і вищої освіти, що вмотивовує актуальність створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створенням для них вільного доступу до інфраструктури ВНЗ з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я.

Особливого значення має впровадження нових засобів соціально-психологічної реабілітації в контексті розширення життєвого простору студентів з інвалідністю засобами інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму тощо.

Визначено, що інклюзивний туризм являє собою дієву мікромодель інтегрованого суспільства (люди з інвалідністю та їх рідні; фахівці; здорові люди), що опинилися в реальних умовах, завдяки чому

створюються оптимальні умови для проведення ефективної соціалізації дезадаптивних людей та інтеграції їх у суспільство. Висвітлено специфічні особливості та реабілітаційні функції туризму, схарактеризовано перспективні шляхи удосконалення соціально-виховного середовища ВНЗ для соціально-психологічної інтеграції студентів з інвалідністю.

Ключові слова: соціально-психологічна реабілітація, соціальна інтеграція, інклюзивний туризм, ВНЗ, студент.

Для социальной интеграции лиц с инвалидностью важное значение имеет получение как общего, так и высшего образования, что мотивирует актуальность создания и обеспечения равных условий доступа к высшему образованию, в том числе обеспечение лиц с особыми образовательными потребностями специальным учебно-реабилитационным сопровождением и созданием для них свободного доступа к инфраструктуре вуза с учетом ограничений жизнедеятельности, вызванных состоянием здоровья.

Особое значение имеет внедрение новых средств социально-психологической реабилитации в контексте расширения жизненного пространства студентов с инвалидностью средствами инклюзивного социально-реабилитационного туризма.

Определено, что инклюзивный туризм представляет собой действенную микромодель интегрированного общества (люди с инвалидностью и их родные; специалисты; здоровые люди), оказавшихся в реальных условиях, благодаря чему создаются оптимальные условия для проведения эффективной социализации дезадаптивных людей и интеграции их в общество. Освещены специфические особенности и реабилитационные функции туризма, охарактеризованы перспективные пути совершенствования социально-воспитательной среды вуза для социально-психологической интеграции студентов с инвалидностью.

Ключевые слова: социально-психологическая реабилитация, социальная интеграция, инклюзивный туризм, вуз, студент.

For the social integration of persons with disabilities, the acquisition of both general and higher education is important, which motivates the urgency of creating and ensuring equal conditions of access to higher education, including providing specially educated people with special educational needs with special educational and rehabilitation support and creating for them free access to the infrastructure of higher educational institutions taking into account limitation of life due to the state of health.

Of particular importance is the introduction of new means of socio-psychological rehabilitation in the context of expanding the living space of students with disabilities through inclusive social and rehabilitation tourism.

It has been determined that inclusive tourism is an effective micro-model of an integrated society (people with disabilities and their relatives, specialists, healthy people) who have been in real conditions, thus creating the optimal conditions for effective socialization of maladaptive people and their integration into society. The specific features and rehabilitation functions of tourism are highlighted, perspective ways of improving the socio-educational environment of higher educational institutions for socio-psychological integration of students with disabilities are characterized.

Key words: socio-psychological rehabilitation, social integration, inclusive tourism, university, student.

У руслі трансформаційних процесів в Україні відбувається послідовний перехід від медичної до соціальної моделі інвалідності; створення умов для інтеграції людей з інвалідністю до активного суспільного життя; підвищення державних гарантій у досягненні вищих соціальних стандартів у матеріальному забезпеченні осіб з обмеженими функціональними можливостями; створення безперешкодного середовища для людей з інвалідністю; забезпечення активної взаємодії державних органів та громадських організацій інвалідів у розв'язанні проблем осіб з особливими потребами.

Для соціальної інтеграції осіб з інвалідністю важливе значення має здобуття як загальної, так і вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» (2014) декларує, що особа з особливими освітніми потребами – це особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти; тому навчальні заклади зобов'язані створити та забезпечити рівні умови доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури ВНЗ з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я.

Проблеми соціалізації, соціальної реабілітації та інтеграції людей з інвалідністю в умовах освітніх установ досліджують вітчизняні вчені О. Безпалько, А. Колупаєва, К. Кольченко, Н. Коляда, М. Перфільєва, О. Расказова, П. Таланчук, В. Тесленко, С. Харченко, М. Чайковський, А. Шевцов та ін.

Мета нашої статті – схарактеризувати інклюзивний туризм як напрям соціальної реабілітації студентів з інвалідністю в умовах вищого навчального закладу.

В цілому вітчизняне законодавство у сфері соціальної інтеграції відповідає міжнародним стандартам забезпечення рівності можливостей. Тому бар'єри підвищення доступності вищої освіти інвалідів варто шукати не в нормативно-правових актах, а в механізмі їх реалізації.

Освітнє середовище ВНЗ має відповідати таким завданням: забезпечення права молоді з інвалідністю на здобуття освіти у комплексному поєднанні з корекційно-реабілітаційними заходами; створення сучасних методик психологічної реабілітації людей з інвалідністю, зокрема: психологічне тестування, професійна орієнтація, психокорекція, індивідуальне та групове консультування, групи зустрічей, групові тренінги і психотерапія, фестивалі і конкурси; різнобічний розвиток індивідуальності молодої людини на основі виявлення її задатків і

здібностей, формування інтересів і потреб; виховання в молоді любові до праці, здійснення їх допрофесійної підготовки, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення; надання допомоги людям з інвалідністю у плануванні та успішному розвитку професійної кар'єри, формування у них умінь та навичок, необхідних для її розбудови, підвищення комунікативного та творчого рівня, сприяння їх працевлаштуванню та подальшій професійній адаптації; виховання особистості як культурної і моральної людини з етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе; надання у процесі навчання й виховання кваліфікованої психолого-медико-педагогічної допомоги з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку студента.

Відтак, зусилля ВНЗ на регіональному рівні доцільно спрямовувати задля об'єднання сім'ї, державних закладів, закладів соціальної сфери, громадських організацій та громади в цілому до вирішення нагальної проблеми – забезпечення рівних можливостей для осіб з особливими потребами.

Важливим напрямом інклюзивної вищої освіти є створення інклюзивного архітектурного середовища, що передбачає відсутність архітектурних бар'єрів, порогів, перепадів рівнів підлоги; обладнання спеціалізованих санітарно-гігієнічних кімнат на кожному поверсі; облаштування спеціальних ліфтів з кнопками, доступними для слабкозорих людей та на візках; коридори, двері та проходи між партами, достатні для вільного проїзду візків; на території університету розміщення необхідних позначок для студентів з інвалідністю; обладнання спеціалізованих робочих місць для студентів з особливими освітніми потребами.

Соціальна реабілітація є багатоаспектним явищем і передбачає відновлення основних соціальних функцій індивіда як суб'єкта основних життєвих сфер суспільства, що досягається шляхом його залучення до участі у різних сферах життєдіяльності.

Інноваційною послугою ВНЗ, одночасно і видом соціальної реабілітації студентів з інвалідністю, виступає інклюзивний туризм (фр. *Inclusif* – що включає в себе, лат. *Include* – включає) – процес розвитку туризму, який передбачає доступність туризму для всіх, у плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичного огляду до різних потреб усіх людей, у тому числі людей з інвалідністю, літніх людей, їх опікунів та членів сімей тощо [3].

У Законі України «Про туризм» поняття «соціальний туризм» не розглядається. І лише в Стратегії розвитку туризму і курортів, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6.08.08 за № 1088-р, серед основних напрямів реалізації Стратегії вказується – «розробити механізм державної підтримки впровадження туристичного продукту соціального характеру».

При цьому у Пояснювальній записці до проекту Закону України від 18.03.2016 № 4271 «Про внесення змін до деяких Законів України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму» він народних депутатів України М. Томенка, А. Артеменка та А. Романової зазначено, що у системі світового туристського розвитку особливе і значне місце на сьогодні відводиться інклюзивному туризму (туризму для осіб з інвалідністю або з обмеженими можливостями здоров'я), який знаходиться у структурі соціального туризму та в Україні практично не розвинений.

В цілому, інклюзивно-реабілітаційно-соціальний туризм – це система заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство. Інклюзивний туризм структурно включає в себе різні види реабілітації і соціальних послуг, а саме: медичну, психологічну, психолого-педагогічну, професійну, трудову, фізкультурно-спортивну, фізичну, соціальну та інші соціально-побутові заходи [1].

Інклюзивний туризм являє собою дієву мікромодель інтегрованого суспільства (люди з інвалідністю та їх рідні; фахівці; здорові люди), що опинилися в реальних умовах, завдяки чому створюються оптимальні умови для проведення ефективної соціалізації дезадаптивних людей та інтеграції їх в суспільство.

Інклюзивний туризм як засіб соціалізації має специфічні особливості: по-перше, туризм забезпечує рухливу активність, обмеження якої знижують життєві можливості, слугують причиною суму, стресу, відчаю, невпевненості. Через організацію рухливої активності туризм здійснює терапію і профілактику психосоматичних захворювань і підтримує фізичне здоров'я. По-друге, туризм створює повноцінне середовище спілкування, встановлює незалежні та різнобічні соціальні контакти, формуючи різні соціальні ролі. Туризм знищує почуття неповноцінності, інтегруючи людей з інвалідністю у суспільство, допомагає сформувати впевнену і ефективну життєву позицію. По-третє, нормалізуюча функція туризму спрямована на відновлення сил для виконання виробничих процесів і побутових обов'язків, а також і психічних ресурсів людини. По-четверте, носить активний характер, включаючи різнобічні завави, які дозволяють відволіктися від монотонності побуту. По-п'яте, туризм допомагає пізнати навколишній світ з його різними проявами і звичаями, дізнатися невідомі раніше природні явища, познайомитися з новими людьми. По-шосте, екологічні аспекти туризму як виду діяльності сприяють позитивному психоемоційному настрою, являючись соціалізуючим фактором: відповідний клімат, природа, близькість водних ресурсів, наявність природних пам'яток, пам'яток матеріальної культури [3].

Туризм надає можливості для розвитку особистості. Пізнання історії, культури, життя інших народів несе у собі великий гуманітарний потенціал, збагачує людину, розширює кругозір. Гуманітарне значення

туризму не лише у його пізнавальності, але і в інтелектуально-виховному впливу на особистість.

Дослідники пропонують таку класифікацію заходів системи інклюзивного туризму:

- за ціллю – оздоровчий, пізнавальний, спортивний;
- за основним видом заняття – похід, подорож на транспорті;
- за способом пересування – пішохідний, водний, лижний, за допомогою тварин; залізничний, автобусний;
- за сезонністю – літній, зимній, міжсезонний;
- за складом туристів – молодіжний, студентський, сімейний;
- за ступенем навантажень – пасивний, активний [3].

Основні реабілітаційні функції туризму: *соціальна відновлювана*, яка спрямована на відновлення сил, активне пізнання явищ природи, традицій, встановлення нових соціальних контактів, дружні і ділові зв'язки; *психологічна* забезпечує зміну середовища, звичного способу життя, активну форму відпочинку, що сприяє фізичному оздоровленню і психологічному розслабленню; *особистісно-орієнтована* – позитивно впливає на розвиток особистості, володіє відновлювальною функцією і несе в собі змістовний гуманітарний потенціал; *компенсаторна* – забезпечує спеціальні потреби людей з інвалідністю; *оздоровча* – має високий потенціал для підтримання здоров'я і життєдіяльності в активній формі [3].

Туризм виступає унікальним явищем для реабілітації студентів з інвалідністю, включає як пізнавальний процес, так і дає можливість для успішного проходження соціалізації в умовах освітнього середовища ВНЗ.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини діє Центр соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів» (керівник доц. М. В. Перфільєва), метою діяльності якого є консолідація зусиль відповідних структурних підрозділів університету, залучених органів виконавчої влади та громадських організацій, спрямованих на

соціально-педагогічну підтримку осіб з обмеженими можливостями щодо їх адаптації до студентського та педагогічного колективу, інтеграції у освітнє та соціальне середовище, на створення умов для саморозвитку та самореалізації, розвиток соціальної активності, автономності, відповідальності та мобільності осіб з особливими потребами.

Власне Центр реалізує програму інклюзивного туризму для студентів. Зокрема, шляхом участі у грантових програмах. У 2015 р. студенти університету отримали грантову допомогу Черкаської облдержадміністрації для організації і проведення екскурсійних поїздок до музею трипільської культури с. Легедзино, а також до міста Черкаси на перегляд вистави у Черкаському академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. Т.Г. Шевченка, знайомства з Черкаським художнім музеєм та місцевими пам'ятками культури. Також молодь отримала нагоду прослухати концерт присвячений І. Шуберту і доторкнутись до музичного мистецтва у якості слухача.

Наразі продовжується реалізація програми Центру «Відкриваємо світ разом», основна мета якої – культурно-емоційний розвиток особистості молодшої людини, її становлення на шляху до самовдосконалення. У цьому напрямку передбачається створення студентського Бюро інклюзивного туризму.

Також варто зазначити, що на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у навчальні плани підготовки майбутніх соціальних працівників та психологів вперше в Україні введено дисципліну «Інклюзивний туризм», метою якої є підготовка фахівців соціальної сфери до реалізації концепції інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму.

27-29 жовтня 2016 року на базі університету вперше в нашій країні відбувся I Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні».

Цій події передувало створення Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму», засновниками якої є Комунальний заклад «Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи Черкаської обласної ради», Національний історико-культурний заповідник «Чигирин», Шевченківський Національний заповідник м. Канів, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Громадська спілка «Всеукраїнське науково-практичне об'єднання Інклюзивного туризму інвалідів і чорнобильців України», Благодійний фонд «Підтримки програм соціального захисту осіб постраждалих від аварії на ЧАЕС та інвалідів» співзасновником виступив і Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти).

Результатом проведення Сімпозиуму стала прийнята Резолюція, яка є основою для затвердження координаційним комітетом обласної державної адміністрації з питань реабілітації інвалідів та громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (розпорядження Черкаської ОДА від 17 листопада 2014 р. № 466 - Протокол № 7 засідання від 11 листопада 2016 р.) Практичного Плану Дій для впровадження Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні як соціальної та реабілітаційної послуги та проведення його апробації в Черкаській області, як пілотному регіоні, в рамках виконання Національного плану дій з реалізації Конвенції ООН про права людей з інвалідністю.

У ході виконання Практичного Плану Дій, а саме п.16 «Започаткувати проведення Всеукраїнських Реабілітаційно-Соціальних Ігор (Конкурсів, Фестивалів тощо) для осіб з обмеженими можливостями по різних напрямкам та видам Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму разом з заповідниками різних напрямків діяльності національного, державного та місцевого значення в різних областях України» - за ініціати́ви Асоціації «Інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму» та факультету соціальної та психологічної освіти

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини 25 квітня 2017 р. відбувся Перший Студентський конкурс наукових проєктів «Подорожуємо без бар'єрів».

З метою визначення актуальності проблеми, її практичної значущості та рівня готовності студентів до сприйняття засобів інклюзивного туризму співробітниками Центру соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів» було проведено анкетування серед студентів з інвалідністю. Анкета складалася з десяти питань, на які дали відповідь 83 студенти. На питання «Чи вважаєте Ви активні види реабілітації корисними?» позитивно відповіли 80 % респондентів. На питання «Чи є у Вас бажання займатися активними видами реабілітації?» позитивно відповіли 86 % респондентів. На питання «Чи хотіли Ви б займатися різними видами туризму, що мають оздоровчо-соціально-реабілітаційний характер?» позитивно відповіли 96 % респондентів.

Як видно з наведених вище даних, переважна більшість студентів з інвалідністю готові до сприйняття засобів інклюзивного туризму, активних видів реабілітації, серед яких різні види туризму, що мають оздоровчо-соціально-реабілітаційний характер.

Як свідчить проведений аналіз, незважаючи на потужні можливості для розвитку інклюзивного туризму, існує ряд проблем в сучасній практиці діяльності ВНЗ: нерозвиненість інфраструктури, низький рівень послуг, відсутність безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. Водночас, питання акліматизації, адаптації, розкриття причин розвитку захворювання і використання природних факторів має велике значення. Важливу роль відіграють методи оцінки природних умов для кожного типу захворювання.

У контексті означеного вище набувають актуальності та необхідності негайної практичної реалізації трьох основних напрямів соціо-природно-ресурсної оцінки: психологічний (врахування емоційно-естетичного впливу ландшафту на людину, визначення значення емоційного компонента для зміцнення здоров'я), фізіологічний (першорядне значення

має ступінь комфортності природних умов) і технологічний (розробка інноваційних педагогічних технологій). Тому для розвитку інклюзивного туризму необхідна комплексна науково-обґрунтована оцінка відповідності території для людей із різними ступенями захворюваності. Позитивний вплив природи на здоров'я людини не викликає сумніву. Природне середовище володіє великим фізіологопсихоемоційним потенціалом [3].

Отже, у контексті практичної реалізації заходів щодо забезпечення соціальної реабілітації студентської молоді з інвалідністю інноваційною технологією виступає інклюзивний туризм, який успішно реалізується в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Поряд із перспективністю постають питання, які потребують подальшої розробки: удосконалення архітектурної доступності туристичних об'єктів, включення заходів інклюзивного туризму до регіональних та державних програм з питань соціальної молодіжної політики; наукові дослідження оцінки впливу ландшафту на різні нозології; подальше науково-теоретичне обґрунтування фізіологопсихоемоційного впливу інклюзивного туризму на людей з інвалідністю.

Література:

1. Макаренко С.В. Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – новий вид реабілітації інвалідів в Україні / Макаренко С.В. // Матеріали I Міжнародного симпозіуму інклюзивного туризму. – 27–29 жовтня 2016 р.
2. Межова Л. А. Роль регионального инклюзивного туризма в социализации детей с ограниченными возможностями здоровья / Л. А. Межова, А. Л. Летина, Л. А. Луговская // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 2–25.
3. Межова Л.А. Теория и практика организации инклюзивного туризма в России и зарубежом / Л. А. Межова, А. Л. Летина, Л. А. Луговская. – Режим доступа: /teoriya-i-praktika-organizatsii-inklyuzivnogo-turizma-v-rossii-i-zarubezhom.pdf.
4. Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration (2009). – Режим доступа: <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf>.

Авторська довідка:

Кравченко Оксана Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, тел. моб. 0984216444, адреса: вул. Івана Гонти, 24, кв. 82, м. Умань, Черкаська обл., 20300, e-mail: okskravchenko@ukr.net

Авторська довідка включає: ПІБ, науковий ступінь, учене звання, місце роботи/навчання, контактні телефони та адреса, e-mail.